

Seyidova Vəfa Mirəhməd qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

XÜSUSİ ADLARIN FRANSIZ DİLİNDƏN TƏRCÜMƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: transformasiya, transliterasiya, transkripsiya, xüsusi adlar, tərcümə

Key words: transformation, transliteration, transcription, proper names, translation

Ключевые слова: трансформация, транслитерация, транскрипция, собственные имена, перевод

Coğrafi adları bəşəriyyətin mənəvi mədəniyyətinin ən qiymətli abidələrindən biri hesab etmək olar. Onlar nəsildən-nəslə ötürülərək dövrümüzə qədər gəlib çatmışdır. Coğrafi adların informasiya potensialı çox böyük və müxtəlifdir. Hər bir ad özündə istinad etdiyi obyektin müəyyən xüsusiyyətini daşıyır. Bu, tarixi, coğrafi və linqvistik problemlərin həllində, məsələn, obyektin tarixən harada yerləşməsi, hansı xalqa məxsus olması haqqında mühüm rol oynayır.

Bu məqalədə bəzi fransız toponimlər və antroponimləri araşdırılır.

Toponim və antroponimlərin bir dildən başqa dilə transformasiyası zamanı qarşıya, əsasən, iki problem çıxır. Bunlardan birinə onların tələffüzü zamanı, digərinə isə yazılışı və ya qrafik ifadəsi zamanı rast gəlmək olur. Hər iki problemin həll edilməsi bu sahə üzrə mütəxəssislərin qarşısında böyük vəzifələr qoyur. Aydın ki, coğrafi adların şifahi səslənmə yolu ilə əmələ gəlməsi əsas rol malikdir və xronoloji nöqtəyindən nəzərdən daha qədim tarixə söykənir.

Xüsusi adlar fransız dilindən tərcümə edilərkən (insan və coğrafi adlar, idarə, təşkilat, qəzet və bu kimi bir çox adlar), bir qayda olaraq aşağıdakı üsullardan istifadə edilir: 1) tərcümə; 2) transliterasiya; 3) transkripsiya.

Bu adların tərcüməsi zamanı digər üsullardan fərqli olaraq tərcümə üsulundan çox nadir hallarda istifadə olunur, məsələn, təşkilat adları və coğrafi adların bəzi əhəmiyyətli elementləri (*Bas-Rhin* 'Aşağı Reyn', *la Chin* 'Çin'), adətən, tərcümə edilir. Şəxs adlarının da milli ekvivalentlərinə rast gəlmək olur: *Léon* 'Lev', *Jean* 'İohan', *Luis* 'Lüdovik'.

Lakin antroponim və toponimlərin tərcüməsinin və ya onların ekvivalentlərinin Azərbaycan dilində verilməsi sovet quruluşu dövründə kiril əlifbasından istifadə olunan zamanlara məxsus bir üsuldur ki, bu hal-hazırda da bəzən istifadə olunur. Müasir dövrdə Avropa standartlarının tələbinə uyğun olaraq latın əlifbası istifadə olunan dillərdə xüsusi adlar, əsasən, olduğu kimi də verilməlidir.

Transliterasiya ([lat. trans 'vasitəsilə' və littera 'hərflər'] - Bir əlifbanın hərflərinin başqa əlifbanın hərfləri ilə verilməsi) zamanı tərcümə edilən adlar faktiki tələffüzdən kənar qalaraq həmin dilin əlifbasına uyğun olaraq digər dilin əlifbası ilə verilir. Tərcümə zamanı transliterasiya üsulundan XVIII-XIX əsrlərdə istifadə olunmağa başlanmışdır. Buna misal olaraq göstərmək olar ki, məsələn, həmin zamanlar Didro əvəzinə Diderot (*Diderot*), Beranje əvəzinə Beranjer (*Béranger*) kimi yazırdılar.

Müasir dövrdə xüsusi adların tərcüməsi zamanı istifadə olunan üsullardan biri də praktik transkripsiya, yəni sözlərin digər dildə səsləndiyi kimi yazılmasıdır. Xüsusi adların bu cür təqdim olunması təqribi xarakter daşıyır, çünki Azərbaycan və fransız dillərinin fonem sistemi heç də həmişə üst-üstə düşmür.

Xüsusi adların fransız dilindən Azərbaycan dilinə dəqiq verilməsi üçün ilk növbədə bu sözün fransız dilində düzgün oxunuşunu bilmək lazımdır. Fransız dilində xüsusi adların oxunuşunda çox tez-tez ümumi qaydadan kənarlaşmalara, qədim orfoqrafiya qalıqlarına rast gəlinir. Buna görə də bu və ya digər xüsusi adın dəqiq tələffüzünü yalnız məlumat mənbələrindən əldə etmək mümkün olur.

Bundan əlavə, fransız dilində səslənən adın Azərbaycan dilində hansı orfoqrafiya ilə daha dəqiq verilməsini, defislərin, apostrofların, baş hərflərin işlədilməsi, sözün ayrı və ya bitişik yazılması qaydalarını bilmək zərurəti də meydana çıxır.

Xüsusi mənaya malik bəzi *Mon Blan*, *For Maon*, *Por Lui*, *Por Növ* kimi coğrafi adlar, adətən, tərcümə edilmir.

Coğrafi adların tərkibinə daxil olan sözlər və bağlayıcılar da tərcümə edilmir, onlar digər dillərə transkribasiya vasitəsilə keçirlər. Məsələn, *La neuville-devant-Nancy* 'Lanövil dövan Nansi'; *Grezen-Bouère* 'Qrez-an-Buer'; *Dives-sur-Mer* - Div sür Mer.

Xüsusi adların tərcüməsi zamanı departamentlərin yerləşdiyi ərazini ifadə edən sözlər tərcümə edilir: *Haute-Marne* 'Yuxarı Marna'; *Bas-Rhin* 'Aşağı Reyn'; *Alpes Maritimes* 'Sahilyanı Alp'; *Pyrénées-Orientales* 'Şərqi Pireney'.

Departament adlarının tərkibinə daxil olan digər ünsürlər isə tərcümə edilmir: *Bouches-du-Rhône* 'Buş dü Ron'; *Côte-d'Or* 'Kot Dor'; *Nord* 'Nor'.

Bəzi fransız coğrafi adları Azərbaycan dilində səsləndikləri kimi də tələffüz edilir: Nant, Tuluz, Havr.

Fransız küçə, meydan və məşhur görməli yer adları, adətən, tərcümə edilir: *Les Champs Elysée* 'Yelisey çölləri'; *Boulevard Sébastopol* 'Sevastopol bulvarı'; *Place de Concorde* 'Konkord meydanı'; *Bois de Boulogne* 'Bulon meşəsi'. Lakin bəzən bu adların hədəf dilində səsləndirildikləri kimi adlandırıldıqlarını da eşitmək olur.

Əhəmiyyətli dərəcədə tanınmayan yer adları isə tərcümə edilmədən verilə bilər. Məsələn, *Rue du Bac* 'Rü dü Bak'.

Qəzet, jurnal və ictimai təşkilatların adları da tərcümə edilmir, lakin onların qarşısında olan artikl buraxılır: *L'Humanité* 'Ümanite'; *Le Point* 'Puan'.

İdarə adları tərcümə edilir: *La Banque de Paris* 'Paris bankı' və *La Banque des Pays-Bas* 'Niderland bankı'.

Kütləvi qurumlar və siyasi partiyaların adları tərcümə edilir: *La Confédération Générale du Travail* 'Ümumi Əmək konfederasiyası'.

Abbreviasiyaların da tərcümə olunmuş formaları verilir: *ONU* 'BMT'; *USA* 'ABŞ'; *OTAN* 'NATO'.

İnsan adlarının tərcüməsi

İnsan adları səsləndikləri kimi verilir: *Robert* 'Rober'; *Gustave* 'Qüstav'.

Qadın adları Azərbaycan dilində verilirərkən çox tez-tez **-a** şəkilçisini qəbul edir: *Marguerite* 'Marqarita'; *Isabelle* 'İzabella'. Lakin istisna təşkil edən Süzan, Marian, Madlen, Səsil, Nikol, İren, Lüsü kimi adlara da rast gəlmək olur.

Fransız krallarının və onların ləqəbləri bir qayda olaraq tərcümə edilir: *Clovis* 'Xlodvik'; *Charle Magne* 'Böyük Karl'.

Fransa ərazisindən kənarında olan coğrafi adların fransız dilindən tərcüməsi zamanı bu adlar fransız dilində səsləndikləri kimi deyil, həmin ərazidə yaşayan xalqların dilində səsləndikləri kimi verilir: Tisiyan, Venesiya, Plasensa.

Fransızlar çox hallarda Almaniya ərazisində olan yer adlarını da öz dillərinə uyğun olaraq adlandırır. Bu yerlərin adlarını da Azərbaycan dilinin qanunlarına uyğun olaraq vermək lazımdır: *Bavière* 'Bavariya', *Bade* 'Baden', *Forêt Noire* 'Şvartsvald', *Rhénanie* 'Reyn vilayəti', *Trève* 'Trir'.

Belçika və İsveçrə ərazisində yerləşən coğrafi yerlərin adları səsləndirilərkən daha çox çətinliklərə rast gəlmək olur. Belçika ikidilli ölkədir: vallunlar fransız dilində, flamandlar holland dilində danışır. Bu səbəbdən də çoxlu Belçika coğrafi adları eyni zamanda iki cür, yəni fransız və holland variantında səsləndirilir. Məsələn, *Liège* 'Luik' = 'Lyej'; *Malines* 'Mechelen' = 'Malin'; *Anvers* 'Anwerpen' = 'Antwerpen'; *Gand* 'Gent' = 'Gent'.

Cənubi Belçika (valun) adlarının müasir dövrdə, əsasən, fransız variantından istifadə edilir: Lyej, Namyur. Şimali Belçika (flamand) adlarının isə holland variantından istifadə edilir: Antwerpen, Gent. Bütün ölkə ərazisini kəşib keçən iki çayın hər birinin iki adı vardır: Esko (Şelda) və Myez (Maas).

Çoxdilli İsveçrədə də analogi vəziyyət mövcuddur. Burada fransız adları yalnız ölkənin fransız dilli əhalisi yaşayan hissəsində istifadə edilir: Cenevrə bölgəsi, Vo.

Coğrafi adların transformasiyası zamanı xüsusi diqqət tələb edən bütün yuxarıda sadalanan qaydalardan başqa bəzi istisna hallara da rast gəlinir:

1. Fransız dilində olmayan nəşrlərin adları çap edildikləri dildə səsləndirildiyi kimi verilir (artikl buraxılır): *Times* 'Tayms'; *Der Spiegel* 'Şpiqel'.

2. Bəzi hallarda isə ənənəvi olaraq adlandırma fransız dilinin təsiri altında baş verir: Magellen, Don Kixot, Don Juan.

Yuxarıda sadalananlara istinad edərək qeyd etmək lazımdır ki, xüsusi adlar tərcümə sahəsində mühüm rola malikdir, yaşadığımız polilingvizm dövründə onların tərcüməsi, yəni bir dildən digər dilə keçirilməsi zamanı xüsusi qaydalara çox diqqətlə riayət etmək lazımdır.

Ədəbiyyat:

1. Ваграмов Q. Тərcümə сənəти. Bakı, 2008.
2. Иванович В.А. Имя собственное в многоязычном мире. М.: РЕБУС, 1998.
3. Каспенко П.К. Теория перевода. М.: АСТ, 2001.
4. Носков Л.А. Путешествие по миру: языки. М.: АЗБУКА, 2004.
5. <http://www.lingvoinfo.com/link=76>
6. <http://www.rolemancer.ru/sections.viewarticle&artid=2211>

Translation of proper names from French

Summary

The article deals with matters concerning the transformation of proper names from the French language.

It also deals with the problems which emerge the transformation of these names by means of transcription and transliteration.

The article speaks at the same time about the distinctive features of proper names, and about their French pronunciation in Azerbaijani. The research has been carried out on the bases of the materials of the French and Azerbaijani languages.

Особенности перевода собственных имён с французского языка

Резюме

Данная статья посвящена именам собственным и способам их перевода с французского языка на азербайджанский.

В ней описываются особенности перевода наименований имён собственных, проблемы, возникающие при переводе этих названий путём транскрипции и транслитерации.

Рассматриваются также отличительные черты имён собственных и способы точной передачи французского произношения имён собственных на азербайджанский язык.

Rəyçilər: prof.Q.Bayramov, dos.İ.Əmirbəyov